

Medsebojna pomoč na vasi na Slovenskem (Na primeru Predgrada v Poljanski dolini ob Kolpi)

Tudi pričujoči članek sodi v vrsto nadaljevalnih prispevkov o vzajemni, medsebojni pomoči na vasi na Slovenskem, napisanih na podlagi individualnih raziskovanj, ki so bila doslej že opravljena v prekmurski Nedelici, Ljutomersko-Jeruzalemskih gorica in Orehovcu pri Kostanjevici na Krki v letih 1972 - 1974.¹

Z raziskovanjem medsebojne pomoči v Predgradu sem prav tako želela ugotoviti spreminjajoče oblike in pomen navedene institucije nekako od konca 19. stoletja do danes ter vzroke, ki so v obravnavanem obdobju pogajali medsebojno pomoč na vasi.

Opredelitev predmeta: Medsebojna pomoč pomeni na eni strani tisto pomoč med ljudmi določene skupnosti, pri kateri sodelujoči ali skupina sodelujočih ni zainteresirana za neposredni proizvod dela. Vsekakor pa računa na skorajšnje povračilo o d v r a č e k (vračanje) enakega dela, povrnitve izposojene živine, orodja itn.

Na drugi strani pa pomeni one medsebojne, prav tako recipročne odnose, v katere vstopajo posamezniki, računajoč na medsebojne usluge različnega značaja. To so bolj ali manj enakovredni odnosi na podlagi menjave dela, kjer se usluge s proizvodnimi sredstvi in materialnimi dobrinami odplačujejo, o d s l u ž u j e j o z d e l o m.

Mimo medsebojnih, pretežno delovnih odnosov pa vključuje medsebojna pomoč tudi tiste, največkrat nedelovnega značaja, ki jih vzdržujejo posamezniki ali skupine ljudi, računajoč na enako povračilo v bodočnosti, ko ga bodo potrebovali, npr. ob nepričakovanih nesrečah, boleznih itn. In končno razne oblike pomoči, ki jo prav tako posamezniki ali pa vaška skupnost izkazuje v zvezi z običajskim življenjem ljudi.

Delovna metoda: Za razloček od prejšnjih raziskovanj v Nedelici in Jeruzalemskih gorica, kjer sem v povprečju zajela z anketnim intervjujem nekaj nad polovico od vseh navzočih reprezentančnih gospodinjstev, sem v Predgradu anketirala vsa gospodinjstva v vasi. Za te vrste nedvomno zamudnejšo delovno metodo sem se odločila zavrlo tega, ker sem mnenja, da mi le tako zastavljeno delo lahko poda popolnejšo in predvsem resničnejšo podobo o stanju današnje medsebojne pomoči na vasi. Po drugi strani pa sem lahko edinole v stiku z vsemi gospodinjstvi v vasi (tudi na tem mestu naj pripomnim, da ankete nisem izvajala togo, rutinsko), ko sem prav iz človeških pomenkov, ki sem jih vsaj deloma usmerjala v raziskovalnem cilju, spoznavala resnične potrebe za vzpostavljanje in ohranjanje raznovrstnih odnosov medsebojne pomoči.

Kot v poprejšnjih raziskovanjih pa sem tudi tukaj še v večji meri združevala metodo lastnega opazovanja s samostojno delovno udeležbo pri družinah, s katerimi sem navezala stike. Za razloček od raziskovanj v severovzhodni Sloveniji, pa sem tesneje sodelovala tudi s tistimi gospodinjstvi, ki se po splošnem mnenju ljudi v vasi ne vključujejo v odnose medsebojne pomoči, "se krajajo", se držijo ob strani.

¹ Članek je povzetek obširnejših razprav, katerih raziskovanje je sofinancirala Raziskovalna skupnost Slovenije, tako Vzajemna pomoč na vasi na Slovenskem I (Nedelica, Ljutomersko-Jeruzalemske gorice), 1973 in Vzajemna pomoč na vasi na Slovenskem (Predgrad, Orehovec), 1974.

Samo ob le-tako zastavljenem prijemu sem lahko ugotavljala dejansko stanje, na predek, zaostajanje, spreminjanje in opuščanje odnosov medsebojne pomoči, ki predstavljajo tudi v obravnavanem naselju kompleks pojavov, ki bi jih bilo sicer nemogoče zajeti v celoti.²

Splošni podatki o Predgradu

Predgrad, največja vas v Poljanski dolini ob Kolpi, šteje — podatek velja za leto 1974 — 189 prebivalcev in ima 78 hišnih števil, od tega je naseljenih le 60 hiš, v katerih je 64 gospodinjstev.³ Hiše so pretežno razporejene ob cesti, ki povezuje Predgrad proti severu prek Brezovice z 28 km oddaljenim Kočevjem, proti jugu pa mimo Starega trga z Vinico.

Ljudje se večinoma ukvarjajo s poljedelstvom, glavna pridelka sta krompir in koruza, nadalje z mlečno in mesno živinorejo ter z vinogradništvom.

V 19. pa tudi še v prvih desetletjih 20. stoletja so se Predgrajci ukvarjali s krošnjarstvom. Od druge tretjine 19. stoletja opazamo številnejše izseljevanje v Ameriko, ki je ponehalo med vojnami. V zadnjih letih so se začasno zaposlili v tujini le maloštevilni vaščani, v precejšnji meri pa se za stalno zaposlujejo in odseljujejo v Ljubljano, Novo mesto in Črnomelj ter v Kočevje in Stari trg, odkoder pa se večinoma vsakodnevno vračajo domov.

Število agrarnega prebivalstva se tudi v Predgradu neprenehoma zmanjšuje. Po statističnih podatkih⁴ za leto 1971 je bilo od skupnega števila 202 prebivalcev aktivnih 110, s kmetijstvom pa se jih je ukvarjalo 76.

Leta 1971 je štel Predgrad 63 gospodinjstev, katerim je po velikosti zemljišča pripadala naslednja posest: brez zemlje 6 gospodinjstev, do 0,10 ha 1 gospodinjstvo, od 0,11 do 0,5 ha prav tako 1 in od 0,51 do 1,00 ha štiri. Nadalje je premoglo 5 gospodinjstev od 1,01 do 2,00 ha zemljiške posesti, 4 od 2,01 do 3,00 ha, 3,01 do 4,00 ha tri gospodinjstva, 4,01 do 5,00 ha eno, 5,01 do 6,00 ha štiri, 6,01 do 8 ha pet, 8,01 do 10 ha devet, 10,01 do 15,00 ha 12 in 15,01 ter več ha osem gospodinjstev.

Tako se je v letu 1971 ukvarjalo samo s kmetijstvom 19 gospodinjstev, 29 gospodinjstev je bilo polagrarnih, preostalih 15 pa neagrarnih.

Ker statističnih podatkov za leto 1974 še nimamo, naj samo navedem na podlagi lastnih ugotovitev, da se v zadnjih treh letih položaj ni bistveno spremenil. Zmanjšalo se je le število aktivnih vaščanov in povečalo število zaposlenih na račun kmetovalcev v povprečju za 6 ljudi.

Po podatkih za leto 1974 sta bila v vasi dva traktorja, enajst kosilnic in dve žetveni napravi, nadalje štirje pari konj, šest volov in dvanajst konj.

² Primerjaj: dr. Matija Golob, Kooperativni odnosi na vasi v preteklosti in danes, Ljubljana 1967, str. 62. Tudi na tem mestu naj navedem, da so mi bila dela dr. Matije Goloba (Kooperativni odnosi na vasi v preteklosti in danes, I, II, III, Ljubljana 1967, 1968, 1969) in njegovi nasveti v veliko pomoč. Za tehtne pripombe ob samem delu pa velja zahvala recenzentu prof. dr. Niku Kuretu.

³ Na Matičnem uradu v Predgradu vodijo sicer 64 gospodinjstev, ker pa sem ugotovila, da je v bistvu 60 gospodinjstev, ker ostarela mati ali oče živijo z otroki v dejanskem skupnem gospodinjstvu, sem jih zato v anketi upoštevala skupaj.

⁴ Popis stanovništva i stanova 1971 godine, Beograd 1972.

Odnosi medsebojne pomoči

Najrazličnejši odnosi medsebojne pomoči v Predgradu pokažejo približno od konca 19. stoletja pa do danes, naslednjo podobo:⁵

1. Medsebojna pomoč — pretežno delovnega značaja — ki si jo izkazujejo posamezna gospodinjstva

1. na podlagi takojšnje vrnitve, vračanja istega ali podobnega dela.

V precej večji meri kot dandanes so si Predgrajci nekako do druge, še bolj pa pred prvo svetovno vojne pomagali pri različnih sezonskih delih, ki so povezana z rednim obratovanjem kmečkih gospodarstev čez leto. Predvsem velja to za spomladanska dela v vinogradih, kopanje, gnojenje, postavljanje kolja in vezanje. Nadalje so si splošneje vračali sajenje krompirja in koruze. Medsebojno so si pomagali tudi pri poznih pomladanskih in poletnih delih, kot so okopavanje koruze in drugih okopavin, pri pletvi (premožnejši so najemali osobenice), košnji, žetvi in mlatvi. Prenašanje sena s košenic v dolino pa je še v začetku tridesetih let sodilo med najtežavnejše poletno žensko opravilo.

V septembru in oktobru je sledilo skupno izkopavanje krompirja, luščenje fižola in trganje grozdja. Še v dvajsetih letih pa je bilo najznamenitejše in sicer le žensko skupno opravilo žetev stelje nekaj dni po mali maši (8. september). Po letu 1930, ko so splošneje začeli kositi steljo s koso, je žetev stelje prenehala. Približno v istem obdobju je zamrlo pridelovanje lanu in konoplje ter z njima povezana skupna teritev obeh kulturnih rastlin.

V poznem jesenskem in zimskem času so ženske mlatile ajdo druga drugi. Skupaj so ličkali koruzo. Nekako do druge svetovne vojne pa so si moški pomagali prevažati drva iz gozda in voziti krmo s sankami s košenic. Skupno opravilo je bilo tudi čehanje perja in ribanje zelja in repe. Do napeljave vodovoda (v delu vasi okoli 1930. leta, v ostali vasi pa šele leta 1955) so si ženske tudi pomagale pri nošenju vode, zlasti za pranje kislega zelja in repe.

Dandanes so si prenehali pomagati pri številnih navedenih delih. Splošneje si pomagajo le še pri delih v vinogradu, zlasti ob kopanju, prašenju in vezanju trtja, pri mlatvi, okopavanju in ličkanju koruze.

2. na podlagi skorajšnje povrnitve izposojene živine, orodja ipd.

Že pred drugo svetovno vojno so si posamezniki izposojali vprežno živino. Tako sta si lastnika po enega vola ali konja medsebojno "priprezala" živali za prevažanje težjih bremen. V primerjavi s preteklostjo pa se je prav v zadnjih letih te vrste medsebojna pomoč močno povečala. Tako premorejo le 4 vaščani po par konj, vsi drugi, 18 po številu, pa redijo po enega vola (6) ali konja (12), ker je vzdrževanje dveh vprežnih živali nerentabilno in predrago. Zato si 18 lastnikov po potrebi skozi vse leto pripreza še po eno žival. Drugi 4 lastniki po enega para konj, ki sicer večinoma vozijo le za plačilo, pa si priprezajo "četrterl, fošpera" edinole pri vožnji hlovdov iz gozda in potegovanju težko naloženih voz.

⁵ Shematično razporeditev medsebojnih odnosov deloma povzemam po delu Zawistowicz-Adamska, K., Zywe tradycje na wsi, Lodz 1948.

Mimo tega pa se je v zadnjih letih povečalo posojanje vprežne živine tudi zavoljo tega, ker so marsikje konji pri zmanjšanem obsegu obdelovalne površine ali strojnem obdelovanju premalo zaposleni in bi se jih zavoljo prevelikega počitka lotila "praznična" bolezen.

V vsem obravnavanem času pa si posamezni vaščani izposojajo razno poljedelsko orodje, predvsem motike za kopanje v vinogradu. Izposojanje raznih gospodinskih potrebščin, olja, soli in vžigalic pa je bilo v Predgradu v primerjavi z drugimi kraji v Poljanski dolini, razmeroma skromno v navadi, saj je bilo v naselju pred prvo svetovno vojno kar 5 trgovin z mešanim blagom in pred drugo še 2 trgovini.

Še pred drugo vojno pa so si vaščani, če jim je pred novim žitom zmanjkalo moke, izposojali po mernik pšenice, da jim ni bilo treba predčasno "izžinjati" žita.

Pred prvo vojno so si neveste izposojale naglavni okras "šapol", po prvi vojni, ko so šapole začele opuščati, pa so si revnejše izposojale pri premožnejših pajčolane, "šlajerje", za poroko, kar so navadno odslužile z enodnevnim delom.

Medtem ko je izposojanje oblek že nekaj let po prvi vojni prenehalo, pa si tudi dandanes posamezne ženske posojajo črne obleke in dodatke za žalovanje, zlasti pa za pogreb, če si tega niso utegnile preje pripraviti.

3. na podlagi kasnejše povrnitve

Tovrstno medsebojno pomoč so si splošneje izkazovali vaščani do druge svetovne vojne pri gradnji hiš in gospodarskih poslopij, kjer so pomagali pri izkopavanju temeljev in pri prevažanju lesa. Navadno se je zbralo do deset vaščanov na vnaprejšnjo prošnjo zidajočega in pripeljalo potrebni les in drugi gradbeni material v enem dnevu.

V letih po vojni, ko narašča število opuščenih hiš, so domačini zaposleni predvsem z obnavljanjem že stoječih poslopij, kjer pa si le še posamezniki pomagajo pri manjših delih. Večina anketiranih domačinov pa je zatrdila, da bi tudi še dandanes priskočili na pomoč z delom in s prevozi vaščanu, ki bi na novo gradil hišo ali gospodarsko stavbo.

4. na podlagi menjave dela, kjer vaščani odslužijo takoj ali pozneje lastnikom živali, posevkov in deloma tudi že strojev njihove usluge z raznimi drugimi deli.

Nedvomno je tovrstna medsebojna pomoč dobila v zadnjih letih precejšen pomen, saj je v primerjavi s preteklostjo dandanes veliko pogostnejša oblika medsebojnega sodelovanja kot razne oblike vračanja. Tako lastniki volov, največkrat pa konj vzpostavljajo odsluževalske odnose z nelastniki vprežnih živali s tem, da jim čez vse leto opravljajo najrazličnejše prevoze poljščin, gnoja in drv.

Prav tako je v zadnjih letih precej v navadi odsluževanje posevkov, predvsem detelje, ki jo lastnik sam poseje, uživalec pa pokosi in pospravi. Te vrste odnose vzpostavljajo pretežno osamela in ostarela gospodinjstva, ki so prenehala gojenje živine in si z oddajanjem krme pridobijo ustrezno delovno silo.

Najrazličnejša dela s stroji v Predgradu zaenkrat še zaračunavajo. Posamezni lastniki strojev, predvsem kosilnic in žetvenih naprav pa tudi že deloma ali pa v celoti kosijo in žanjejo vaščanom za odslužek, zlasti če so med opravljanjem usluge opustili kako nujnejše lastno delo.

Navedene oblike vprežnih in strojnih uslug kot posevke pa odslužujejo Predgrajci z različnimi poljskimi deli, med katerimi je najpogostejše okopavanje krompirja in koruze ter spravlanje krme.

5. na podlagi menjave proizvodnega sredstva za delo, kjer vaščani odslužujejo predvsem najeto zemljo, živali in druge materialne dobrine z različnimi deli.

Zavoljo pomanjkanja delovne sile je predvsem pri osamelih in ostarelih gospodinjstvih vedno bolj v navadi dajanje zemlje v najem, ki jo najemajo srednji in mali kmetje. V letu raziskave je odsluževalo zemljo z najrazličnejšimi poljskimi deli in prevozi 11 gospodinjstev v vasi.

Odsluževanje plodne zemlje pa je bilo vsaj pri delu revnejšega prebivalstva v Predgradu močno v navadi v obravnavanem obdobju vse do agrarne reforme 1938. leta. Do tedaj je namreč vaški proletariat, "osibeniki" (bajtarji), ki so največkrat na začetku imeli le skromno bajto, najemali pri srednjih kmetih po manjši kos zemlje, ki so jo posadili s krompirjem in koruzo. Zemljo so odsluževali s poljskimi deli, kot so okopavanje in pletev.

Posojanje vprežne živine, predvsem konjev, je prav tako v navadi, saj si tako vsaj pet gospodinjstev odslužuje drug drugemu.

Do končne napeljave vodovoda v letu 1955, ko so premgli "štirne" samo posamezni vaščani, so ljudje hodili po vodo k najbližjemu sosedu in jo prav tako na razne načine odsluževali. Ker so vodo jemale le gospodinje, so jo marsikdaj odvrčale s čuvanjem otrok, šivanjem ipd.

II. Pomoč, ki jo posameznik, skupina ali skupnost izkazuje enemu ali več vaščanom z delom in različni darovi

1. ob nepričakovanih nesrečah (ogelj, bolezen, smrt)

Ko je julija 1903. leta pogorela večina hiš in gospodarskih poslopij v Predgradu, so si vaščani drug drugemu pomagali pri zidavi. Prav tako pa so tudi posamezniku, če mu je pred tem časom ali pa kasneje zgorela hiša, sosedje in po potrebi vsi vaščani prostovoljno priskočili na pomoč bodisi z delom ali pa z darovanjem lesa, ki je bilo še posebej v navadi, če se je komu podrlo ostrešje. Navadno je prišel sam lastnik poprosit, ker je vedel, kakšno količino lesa potrebuje. Živež za pogorelce — tudi iz sosednjih vasi — pa še zdaj pobira z vozom po vasi predsednik gasilskega društva, če je potreba.

Še v letu raziskovanja smo se lahko prepričali, da je v vasi še vedno zelo živa takoj imenovana pomoč "z dobre volje, za bohlonej" (ki je v doslej obravnavanih naseljih zamrla že pred zadnjo vojno), kjer je najmanj deset vaščank posadilo koruzo, česenj, čebulo in oplelo korenje in peso vaščanu, ki mu je spomladi nenadoma umrla žena.

Ljudje pa so našteali tudi za prejšnja leta vrsto gospodinjstev, ki so jim sosede, sorodnice in druge vaščanke priskočile na pomoč ob nepričakovanih nesrečah in boleznih s tem, da so mimo poljskih del tudi krmile in molzle živali ter skuhale in počistile po hiši.

Tovrstna pomoč, ko so si ljudje "voščili drug drugemu, pomagali za bohlonej", pa je bila, kot zatrjujejo ljudje, pred drugo svetovno vojno še bolj živa in splošna.

2. ostarelim in bolehnim vaščanom

Za zadnja leta nismo ugotovili pogostnejše delovne ali pa denarne pomoči ostarelim in bolehnim vaščanom, saj so le-ti ob anketiranju celo sami zatrjevali, da razen dobre besede, ne potrebujejo delovne in denarne pomoči, zadostuje jim pokojnina. Ob težjih obolenjih se pa zatečejo v bolnišnico. Navada pa je, da posamezne dobrosrčne vaščanke obiskujejo ostarele in osamele ljudi zato, da se z njimi pogovorijo in jim prinesejo kakšno malenkost (kekse, bonbone, sok).

Pred vojno pa so morali predgrajski vaščani po odredbi občine prehranjevati in prenočevati vaše siromake, med katerimi je bilo precej blivših osobenjkov.

3. pri porodih (človeških in živalskih)

Še nekaj let po drugi vojni, ko so Predgrajke rodile doma, so mimo uradne babice (prva babica, Meta Štaudoharjeva, je bila nastavljena šele leta 1939), največkrat priskočile na pomoč porodnici sosede, ki so na dan poroda in nekaj dni po njem prale, snažile in kuhale. Pred letom 1939 pa je pomagala pri porodih največkrat vaščanka teta Ankina, saj je babica iz Kočevja le redkokdaj prišla pravočasno.

Tako kot v preteklosti pa je tudi danes v vasi možakar, ki se spozna na živinske porode. Že vsaj tri desetletja pomaga Fonov pri telitvi brezplačno. Večinoma pa se mu ljudje pozneje "že nekako", kot pravijo, oddolžijo. Tudi omenjena pomoč "z dobre volje", ki jo vaščanke opravljajo prav Fonu, nedvomno sodi vsaj pri večini ljudi v hvaležno vračanje za minule usluge pri telitvah.

4. pomoč v zvezi z običajskim življenjem (rojstvo, poroka, smrt) in pri nekaterih drugih, pretežno tradicionalnih obredjih

Najrazličnejše oblike pomoči, ki jih nudijo posamezniki ali vaška skupnost ob zgoraj navedenih priložnostih, ki jih nadrobneje navajam pri obravnavi sodelovalnih institucij, v zadnjih letih vedno bolj zamirajo.

5. raznovrstna pomoč

Tudi v Predgradu imajo pomembno vlogo pri varovanju in vzgajanju otrok stare mame in tete, zlasti pri tistih, zaenkrat še posameznih gospodinjstvih, kjer je mati zaposlena.

Ko odhajajo, zlasti ženske, kupovat v bližnjo predgrajsko trgovino ali pa v Kočevje, se navadno že med potjo oglasijo pri sosedi ali prijateljici z vprašanjem, ali ji kaj prinesejo iz trgovine. Največkrat so to le manjša živila, začimbe ali praški.

Tako kot v preteklosti si vaščani tudi dandanes splošno pomagajo pri držanju prašiča ob zakolu, ko je treba poriniti težko naložen voz, vzdigniti težko breme in podobno.



Spravljanje sena

Rezultati ankete in lastnih opazovanj o odnosih medsebojne pomoči

Anketa o medsebojni pomoči za leto 1973/74 je bila izvedena pri posameznih gospodinjstvih na podlagi najpogostnejših oblik delovne pomoči predvsem z namenom, da ugotovimo:

1. dejansko stanje — večjo ali manjšo prisotnost ali odsotnost — medsebojne pomoči
2. sodelovanja glede na premoženjski status, zaposlitev, sosedske (v širšem pomenu vaške) in sorodstvene okvire.

1

Anketa, ki je zajela 60,⁶ to je vsa gospodinjstva v vasi, je pokazala, da le 6 gospodinjstev ne sodeluje v medsebojnih delovnih odnosih: 2 družini malih kmetov, ki delajo sami ali pa usluge plačujejo, in 4 družine, ki so brez zemlje (uslužbenca,

⁶ Glej opombo št. 3.

upokojenca in soc. podpiranka). Pri nadrobnejšem vpraševanju pa se je tudi pri navedenih gospodinjstvih, razen pri socialni podpiranki, izkazalo, da po potrebi na druge načine pomagajo vaščanom. Tako opravijo nujne prevoze z avtomobilom, izposojajo rože za mrtvaški oder, dajejo cvetlične sadike, zdravstvene nasvete izven službenega časa ipd.

Ostalih 54 gospodinjstev, pa naj se ukvarjajo samo s kmetijstvom ali pa so posamezni člani družine zaposleni, si po svojih močeh in potrebah medsebojno pomagajo pri različnih delih v vinogradu, predvsem pri kopanju vinogradov, pri mlatvi, ličkanju koruze, pripreganju živine, najemanju in odsluževanju zemlje, prevozov in oranju ter ob številnih drugih priložnostih, kot so telitev, zakol, privzdigovanje težjih bremen itd.

2

Očitno je, da si predvsem z odvrčanjem enakih ali podobnih del medsebojno v večji meri in enakovredneje pomagajo tista gospodinjstva, ki imajo približno enako površino obdelovalne zemlje in približno enako površino posejanih in posajenih kulturnih rastlin.

Odsluževanje za najeto zemljo, razne vprežne in strojne usluge pa se splošneje odvija med premoženjsko precej različnimi gospodinjstvi. Tako dajeta dva srednja kmeta v najem zemljo enemu malemu in dvema srednjima kmetoma, šest malih kmetov pa daje zemljo v odsluževanje dvema srednjima in trem malim ter enemu velikemu kmetu. Vprežne in strojne usluge pa odslužuje sedem malih in deset srednjih kmetov devetim malim in enaindvajsetim srednjim kmetom.

Ob tem naj poudarim, da so tudi raznovrstni odnosi medsebojne pomoči, pa naj temeljijo na odvrčanju ali odsluževanju, pripomogli k temu, da so nekdanji veliki razločki v smislu komunikativnih odnosov, ki so bili še pred drugo vojno med velikimi kmeti, "gruntarji", in malimi kmeti ter onimi brez zemlje, izginili. Prenekatera, pred vojno srednje velika kmečka gospodarstva so morala v zadnjih letih zavoljo ostarelosti in osamelosti prepustiti zemljišče drugim vaščanom. In tako so posamezni mali kmetje, predvsem z nakupom, pa tudi z najemanjem zemlje na odsluževanje, ker pač premorejo ustrezno število za delo sposobnih ljudi in strojev za obdelovanje, zdaleka presegli, po velikosti obdelovalne površine in denarni moči, nekdanje večje posestnike. Na drugi strani pa je vedno bolj v navadi, da ostarela gospodinjstva puščajo zemljišče v pušči, ki dosega v Predgradu že tri četrtnine!

Čeprav je število malih kmetov nekaj večje od števila srednjih kmetov (29 : 20), si na splošno pomagajo, če upoštevamo vračanje in odsluževanje, pri raznih delih v precejšnjem ravnovesju. Vsekakor pa je očitno, da so sodelovanja v večji meri živa pri tistih gospodinjstvih, kjer ni nihče zaposlen. Popolno ali vsaj delno odsotnost vzajemnih odnosov opazimo pri tistih gospodinjstvih, kjer je zaposlen eden ali dva člana. Kolikor se takšna gospodinjstva vključujejo v medsebojno pomoč, si pomagajo po opravljeni službi, največkrat pa le v času rednih dopustov, ki so prilagojeni, če se le da, dolgotrajnejšim in težjim kmečkim opravilom (košnja, kopanje). Pri posameznih gospodinjstvih, kjer zaposleni otroci in možje prihajajo domov le ob koncu tedna, da postorijo večja in težja dela, smo vsaj v prvih petih dneh tedna



Pomoč vaščanov — ob košnji

opazili odsotnost medsebojne pomoči, kar je razumljivo, saj preostali člani družine — največkrat sta to le po dva člana — komaj opravijo najnujnejša domača dela.

Vsaj pri 18 gospodinjstvih pa prihajata domov ob težjih delih pomagat po eden ali dva otroka, ki sta sicer že stalno odseljena in zaposlena v Kočevju, Novem mestu in Ljubljani. Večinoma izrabijo celoletni dopust zato, da pomagajo največkrat že ostarelim staršem.

Ustrezno mesto v medsebojnih odnosih imajo tudi dandanes, čeprav le posamezne, delavske in upokojenske družine, katerih člani po svojih močeh pomagajo pri najrazličnejših delih, največkrat za osluževanje raznih vprežnih uslug in pridelkov. Večji posestniki jih v medsebojne odnose nenehno pritegujejo zavoljo pomanjkanja lastne delovne sile in skrbijo z ustrezno povrnitvijo za vzdrževanje in nadaljevanje teh odnosov. Ljudje, ki hodijo pomagat, celo zatrjujejo, da bi lahko živeli od lastnih dohodkov (redne plače, pokojnine), pa jih ljudje neprestano nagovarjajo "ajte pomagat" in jim težko odrečejo, saj so v resnici potrebni delovne pomoči.

Za zgovorno primerjavo s preteklostjo naj navedemo, da so zlasti v letih gospodarske krize od leta 1928 do 1938, žene bajtarjev "osibenice", v času ko ni bilo plačnega najemniškega dela, velikokrat same od sebe prihajale pomagat večjim kmetom, da so si zaslužile hrano, ob nedeljah pa so jim gospodinje prinesle še po cajno krompirja, kakšen liter vina, slanino in jajca. V obdobju od 1918 do 1930 na-

štejemo v Predgradu 30 proletarskih družin "osibenikov", ki so tudi sicer veljali kot cenena najemniška delovna sila.

Kot smo opazili tudi v severovzhodni Sloveniji, pa so, vsaj kar zadeva medsebojno pomoč pri delu, izključena ostarela in osamela gospodinjstva, kjer se npr. stara ženska sama ubija s kmetovanjem. Opazovanja pokažejo, da srenja dokaj stoično misli: "saj ima denar, naj plača, naj opusti nekaj zemljišča, tako kot so storili drugi" ali pa se celo opravičuje: "saj niti noče naše pomoči." Ženica pa s svojega stališča zatrjuje: "dvakrat, trikrat mi že pridejo pomagat, potem pa, ko vidijo, da ne morem vračati, ne pridejo več, pa tudi sama jih ne grem več prosit. Kar morem, postorim sama, drugo pa plačam ali pa pustim neobdelano."

Anketa nam nadalje pokaže, da so sosedstva skorajda v celoti vključena v odnose medsebojne pomoči. Zavoljo že omenjenega opuščanja aktivnega kmetovanja pa si večkrat med seboj pomagajo precej oddaljeni vaščani. Mimo sosedov so, kar zadeva medsebojno pomoč, prav tako v precejšni meri izkoriščeni tudi sorodniki. Danes je v bližnjih sorodniških odnosih v Predgradu kar 47 družin in od tega si 26 družin v vasi pomaga z enim ali dvema gospodinjstvom, ki so si med seboj v sorodu.

Na splošno si v zadnjih letih medsebojno pomagajo pri raznih delih le Predgrajci, le deloma sodelujejo še z bližnjo Pako (3 hiše) in Jelenjo vasjo (12 hiš). Do druge svetovne vojne pa so bila sodelovanja z omenjenima naseljema precej bolj intenzivna in pogosta. Člani posameznih gospodinjstev pa tudi še zdaj hodijo pomagat v bližnje vasi, toda le na svoj dom, ob kopanju vinograda, ob žetvi in mlatvi. Domači jim delo povrnejo z vračanjem, velikokrat pa poračunajo v naturalijah, predvsem z vinom, zlasti pri tistih gospodinjstvih, kjer nimajo vinograda.

Ker so ljudje nenehno zatrjevali, da je "nemogoče povedati, izračunati, kolikokrat si v enem letu priskočijo na pomoč, enkrat bolj, drugič manj", sem po nekajkratnih brezuspešnih poizkusih poizvedovanja po nadrobnejšem številu sodelovanj to nameroma opustila. Tako sem glede števila delovnih dni, ki si jih posamezno gospodinjstvo opravi v okviru medsebojne pomoči, lahko le na splošno razbrala iz precej nenatančnih odgovorov, da si predvsem srednji in mali kmetje odvrta letno po osem dni z deli v vinogradu, pri mlatvi, pospravljanju krme in okopavanju, za opravljanje ali odsluževanje raznih prevozov ipd. pa porabijo okrog deset dni.

Celotno število vračanj in odsluževanj medsebojne pomoči v Predgradu znese torej nekaj nad 1000 delovnih dni. Med letom pa si nedvomno še precej večkrat — seveda le krajši čas — priskočijo na pomoč pri nujnih opravilih, izposojanju orodja in živil ter prinašanju živil in drugih potrebščin iz trgovine.

Prav tako pa se je izkazalo, da je še tako splošno ugotavljanje števila raznih komunikativnih odnosov med gospodinjstvi (posvetovanja, pogovori), ki so v Predgradu zavoljo pomanjkanja časa nadvse skromni, povsem neracionalno.

Urejanje in vrednotenje medsebojnih odnosov

Odnosi medsebojne pomoči tako pri delu kot ob drugih priložnostih se pokažejo v Predgradu tudi pri bolj nadrobnejšem opazovanju kot precej nejasni in neurejeni. Ljudje tudi sami zatrjujejo, da "delajo, si pomagajo na šake". Kljub temu pa so bili medsebojni odnosi tako v preteklosti kot so še danes kar najbolj živa in nenehno učinkovita vaška družbena institucija. Čeprav tudi v Predgradu glede medsebojnih

odnosov ne poznajo zapisanih uredb v pomenu postavljenega prava, se urejajo in odvijajo razmeroma zamotani odnosi vzajemne pomoči iz dneva v dan, iz leta v leto, med bolj ali manj stalnimi sodelavci povsem urejeno. Tako od začetka do konca raznih sodelovanj na podlagi vračanja ali odsluževanja.

Na splošno so si še do druge svetovne vojne, ko so dosegale predgrajske družine v povprečju po sedem družinskih članov, pomagala le bližnja, sosednja gospodinjstva. Zavoljo nenehno nazadujoče populacije in opuščanja obdelovalne zemlje pa so se sodelovanja zlasti v zadnjih letih prostorsko precej razmahnila. Tako si zlasti pri težjih in dolgotrajnejših opravilih (kopanje vinograda, košnja, prevažanja) praviloma pomagata dva gospodarsko in do neke mere tudi populacijsko enakovredna vaščana, ki pa sta včasih precej oddaljena drug od drugega. Medsebojna delovna pomoč s sosednjimi, gospodarsko in populacijsko stagniranimi gospodinjstvi pa se je največkrat omejila le na nujno pomoč (telitev, zakol, privzdigovanje bremen) in manjša vzajemna dela (beljenje koruze) ter izposojanja.

Povsem očitno je, da nastane s tem, ko si začne npr. dvoje bolj ali manj oddaljenih gospodinjstev pomagati med seboj, nadvse trdna in formalno urejena zveza, ki jo upoštevajo in tolerirajo tudi druga gospodinjstva. V te vrste vzajemno skupnost se praviloma ne vriva nobeno drugo, četudi gospodarsko enakovredno gospodinjstvo, ki si mora poiskati enakovrednega sodelavca drugje. V zadnjih letih si morajo največkrat pomagati z več gospodarsko manj sposobnimi vaščani, ker gospodarsko enakovrednega partnerja v vasi sploh ne morejo dobiti.

Prav tako smo tudi do navedenih sodelovalnih skupin opazili strpnost ostalih vaščanov, ki upoštevajo, da si določena skupina gospodinjstev medsebojno pomaga in ji zavoljo tega ne hodijo v zelje s tem, da bi navezovali vzajemne stike s člani te skupine.

Urejanje medsebojne pomoči — v obliki vračanja ali odsluževanja — je vedno prepuščeno sodelavcem, ki se za te vrste pomoč odločijo. Čeprav ljudje na splošno zatrjujejo, da niti ni važno, kakšne vrste del si odslužujejo, smo vsaj v poletnih mesecih lahko opazili, da si praviloma odvrčajo ista dela (mlatev za mlatev, pospravljanje krme za pospravljanje krme) vsa tista gospodinjstva, ki imajo približno enako količino pridelka. Pri vseh tistih gospodinjstvih, kjer so opustili gojenje določenih kultur (vinske trte, žita, koruze) zlasti v zadnjih letih, pa si odvrčajo različna dela (kopanje vinograda s košnjo, pletev z okopavanjem itn.).

Predgrajci na splošno vrednotijo vračanje in odsluževanje kot dve enakovredni obliki medsebojne pomoči. Tako v času raziskovanja skorajda nismo slišali, da bi se kdo pritoževal "čez izkoriščevalske odnose odsluževanja" v zadnjih letih, kar je bilo v proleterskem okolju pri vinogradniških delavcih v Ljutomersko-jeruzalemskih gorica na dnevnem redu.

Le posamezniki so z izreki: "Hvale se ne da v žep, Hvale ne daš na banko, Od hvale nisi sit" — kritičneje ovrednotili pomoč "z dobre volje, za bohlonej".

Evidenca (razvid) medsebojne pomoči

V Predgradu se je zdelo ljudem vprašanje "kako si zapomnijo različne oblike medsebojne pomoči, ali si vsaj nekatere zapisujejo in koliko časa so si pomagali", povsem neprimerno. Vedno so ponavljali iste odgovore: "Tega pa res nihče ne zapisuje, vsakdo ve, če je kaj dolžan, mora to vrniti, ali če ima že zaslužene težake

ali jih mora še odslužiti. Tudi nič ne gledamo, koliko časa kdo pri kom dela, enkrat eden malo dlje, drugič drugi."

Dovolj jasni odgovori, iz katerih razberemo, da izpolnjevanje obveznosti, ki jih terja urejeno vodenje medsebojne pomoči, ni samo moralna ampak tudi prakticistična zadeva vsakega sodelavca, marveč je edini pogoj za ustrezno vzpostavljanje in nadaljevanje medsebojne pomoči. Vsekakor pa je tudi za Predgrad značilno, da je najpomembnejša evidenca medsebojne pomoči neprenehoma živo načelo sodelujočih: "Ti meni, jaz tebi. Če ti ne boš meni, tudi jaz ne bom tebi." Zlasti v zadnjih letih, ko je delovna moč populacijsko oslabljenih gospodinjstev v številnih primerih kar najmanjša, pa je upoštevanje navedenega načela še kako živo in *conditio sine qua non*.

Nekaj bolj natančno je odsluževanje najrazličnejših uslug. Tako odslužijo posojenega konja, ki dela eno uro, z enournim delom, če dela ves dan, pa s celodnevni delom. V primeru, kjer delata konj in težak, odslužijo dvojno, za vsakega enak čas. V zvezi z obračunavanjem zemlje in krme so ljudje največkrat splošno navajali: za košnjo na rasti (okrog 2000 kg krme), ki jo damo v štant, nam zorjejo, posadijo naš krompir, pognojijo, okopljejo in pomagajo izkopat pridelek. In le nekateri so določneje navedli, da 2000 kg krme obračunajo s tem, da jim pripeljejo in dajo 4 m³ drv (1 kg krme je 0,20 par, 1 m³ drv pa 10.800 SD).

Nadalje so pred drugo vojno odsluževali eno njivico v velikosti treh arov po en dan in pol z delom na polju in v vinogradu.

Po prvi svetovni vojni, ko je primanjkovalo hrane, je marsikatera ženska nosila seno s košenice po dvakrat dnevno za 1 pehar (3 l) fižola.

Do napeljave vodovoda pa so ženske odsluževale škaf vode (16 l) s poldnevni delom.

Vzpostavljanje medsebojne pomoči

Enako kot v preteklosti, se tudi zdaj dogovarjajo ljudje za vrsto večjih in dolgotrajnejših opravil ob nedeljah popoldne, ko je na voljo največ časa. Za sprotno in kratkotrajnejšo pomoč pa se domenijo med tednom, dva do tri dni poprej ali pa tudi prejšnji večer, npr. za ličkanje.

Pri vzpostavljanju medsebojnih odnosov upoštevajo tudi dandanes, tako kot v preteklosti, mimo zrelosti pridelkov prosti čas sodelavcev. Zlasti pri delih, ki terjajo po več sodelavcev, se morajo prilagajati drug drugemu. Tudi v preteklosti so upoštevali večje število naprošenih, ki jih je že imel prosilec. Tako pravijo ljudje: "Vsaka hiša ima svoj delovni plan, če prideš prosit za pomoč, ta plan velikokrat zmešaš." Zato se tudi še zdaj, včasih precej časa dogovarjajo, da je vsem ustrezno. Po drugi strani pa so ljudje hočeš nočeš morali tako včasih kot danes pokazati pri dogovarjanju o medsebojni pomoči veliko mero razumevanja ali kot pravijo: enkrat popusti eden, drugič drugi. Tako v preteklosti kot danes pa je tudi v Predgradu nekaj gospodinjstev, ki hočejo biti tudi pri medsebojni pomoči vedno prva na vrsti. "To so ljudje takšnega značaja" in jim zavoljo ljubega miru, kot so zatrdili anketirani, največkrat popustijo.

Že med dogovarjanjem o medsebojni pomoči, ki poteka navadno v šali, se sodelavca tudi dogovorita za ustrezno obliko medsebojne pomoči, za odvrčanje ali odsluževanje, kar nazorneje povedo naslednji dialogi:

"Kaj te je prineslo?" "Sem prišel s prošnjo, ali mi greš po drva?" "Bom šel, pa boš šel spet ti meni."

Ali: "Sem prišel prosit, ako bi mi pomagali pripeljat krmo, pojdem jaz tebi odslužit kaj boste rabili."

Na splošno se za ženska dela dogovarjajo ženske (okopavanje, pletev, žetev ipd.) navadno gospodinje, za moška in težja opravila (kopanje vinograda, košnja, prevažanje drv) pa moški. Precejšen pomen so v Predgradu imele pred zadnjo vojno pri vzpostavljanju medsebojne pomoči stare tete, ki so bile skoraj pri vsaki hiši in so nasploh tudi pri vodenju gospodarstva imele precejšnjo besedo pri marsikateri hiši.

Ustrezna dogovarjanja potekajo tudi v zvezi z običajskim življenjem. Tako je še pred desetletji največkrat otrokov oče poprosil botre in tudi na svatbo je najprej povabil svate ženinov oče. Za pomoč ob smrti pa največkrat prosijo ženske.

Za preteklost je veljalo nenapisano pravilo, da mali kmet ni šel prosit za odvrtaček velikega kmeta. Na splošno so sodelovali mali kmetje z malimi, srednji s srednjimi, veliki pa so največkrat najemali osobenjke. Omenjeno združevanje posameznih, premoženjsko enakih gospodinjstev, pa je vsaj glede delovne pomoči povsem razumljivo. Saj so mali in srednji kmetje, npr. ob mlatvi imeli po 3 do 5 nasadov žita, veliki pa najmanj enkrat več, povprečno po deset nasadov. Zavaljo tega bi moral mali kmet pomagati velikemu najmanj trikrat več oz. veliki odvrtači ali odsluževati najmanj po trikrat več, kar pa časovno ne bi zmogetl.

Kar zadeva medsebojne delovne odnose z ljudmi, ki sloviyo kot slabi delavci, se jih ljudje, če je le mogoče, izognejo. V primeru, ko pride tak človek sam od sebe na delo, ga seveda sprejmejo in uslugo povrnejo.

Čeprav tudi v Predgradu na splošno ne pritegujejo v odnose medsebojne pomoči ostarelih in osamelih gospodinjstev, ki ne bi mogli enakovredno povrniti ustreznega dela, pa smo pri posameznih gospodinjstvih vendarle še opazili neke vrste solidarnost do starih ljudi, s katerimi so v mladih in zrelih letih sodelovali, s tem, da jih za lažja dela poprosijo za pomoč.

Medtem ko potekajo razna dogovarjanja vedno le med gospodinjstvi, ki si želijo medsebojno pomagati, pa se o pomoči "z dobre volje" dogovorijo vaščani med seboj, navadno brez vednosti tistega, ki mu želijo pomagati.

Kdo in koliko ljudi sodeluje, trajanje in kontrola dela

Do druge svetovne vojne, ko je bilo število za delo sposobnih ljudi po gospodinjstvih še vedno zadovoljivo, so tudi pri medsebojni pomoči lahko razločevali med moškimi (rigolanje in kopanje vinogradov, prevozi drv, žita itd.) in ženskimi (okopavanje, pletev, žetev, mlatev ajde, teritev, čehanje perja) deli. Posamezna dela pa so tudi tedaj že opravljali mešano (beljenje koruze, mlatev, trgatev, ribanje repe in zelja).

Starost sodelavcev se giblje tudi dandanes med 18. in 65. letom. Mladina je največkrat sodelovala pri ličkanju in mlatvi. V zadnjih letih, ko je potreba po delavcih iz dneva v dan večja, pomagajo pri številnih gospodinjstvih, zlasti v poletnem času, precej mlajši in starejši, če so še pri močeh. Omlačeno slamo pa tudi zdaj največkrat gazijo predšolski otroci.

Praviloma je tudi pred vojno sodeloval od vsake družine po en član, da so ostali nemoteno delali naprej. Danes skušajo obdržati isto ravnotežje, velikokrat pa sodelujeta tudi po dva delavca, ki sta največkrat tudi vse gospodinjstvo, da dobita v zameno ustrezno delovno silo.

Število delavcev pri posameznih delih — navajamo le povprečno število — se je zlasti v zadnjih desetletjih spreminjalo glede na spremenjene tehnike dela in večjo ali manjšo družinsko populacijo:

kopanje vinograda (6 do 8), žetev stelje (10 do 12), čehanje perja (10 do 20), prenašanje krme (do deset), žetev žita (do deset), pletev (3 do 4), okopavanje krompirja, koruze, pese (okoli 7), ribanje repe (2 do 3), nošenje vode (3 do 4), prevažanje drv (7). Z ličkanjem koruze je v zadnjih letih zaposlenih največ po deset ljudi. Pred vojno, ko so bile družine večje, pa se jih je zbralo pri velikih kmetih tudi do 30.

Glede na uvažanje strojev se je še najbolj spreminjalo število mlatičev. Tako so na cepe mlatili po štirje, največkrat trije domači in eden za odvrček. Slamo so pogazili po štirje domači ali vaški otroci. Ročna mlatilnica, kjer je bilo delo hitreje opravljeno, je terjala po 9 odraslih ljudi in 4 otroke za gazenje slame. Električna mlatilnica pa zaposluje po 14 odraslih, seveda precej manj časa.

Ljudje si vračajo ista dela vedno v najkrajšem času, navadno že isti ali drugi dan ali pa vsaj v istem tednu. Nekaj dlje se zavlečejo vračanja z drugovrstnimi deli, ko npr. pomoč pri poletni košnji odvrnejo jeseni s pobiranjem krompirja, ličkanjem koruze itn. Na splošno pa se med letom zvrstijo vsa dolžna vračanja in odsluževanja.

Vračanje traja največkrat po en do dva dni za dela v vinogradu, za okopavanje in druga dolgotrajnejša kmečka opravila. Krajši odvrčki, kot so ličkanje koruze, čehanje perja in ribanje repe ter zelja, pa se tudi danes omejujejo le na nekaj ur po večerji.

Dolgotrajnejša dela (žetev, košnja) so začenjali ob jutranjem svitu, končali pa šele v mraku, glede na letni in jesenski čas. Pšenico pa so še nekaj let po vojni hodile žet žanjice še v temi.

O kakšni načrtni kontroli dela sodelujočih tudi v Predgradu nismo zasledili nobenih podatkov. Nekakšno kontrolo so izvajali le starejši ljudje, predvsem tete, ki so opozarjale svoje domače, s tem pa tudi sodelujoče, da "naj delajo po redi, ne koliko, ampak kako." V primeru, da je na primer pri pospravljanju krme kdo le preveč površno grabil, je prav tako kdo od starejših zakričal: "Kako grabiš, bo še za enc kozo ostalo."

Za zadnja leta zatrjujejo ljudje, da sodelavcev tudi opozarjati ne upajo, ker se bojijo, da bi potem drugič sodelovanje odpovedali, da bi jim zamerili.

Nagibi za vzpostavljanje in ohranjanje medsebojne pomoči

V obravnavanem obdobju ugotovimo vrsto bolj ali manj pglavitnih nagibov, ki so delujejo pri vzpostavljanju in ohranjanju medsebojne pomoči.

V obravnavanem obdobju ugotovimo vrsto bolj ali manj pglavitnih nagibov, ki so delujejo pri vzpostavljanju in ohranjanju medsebojne pomoči. Pred nadaljnjim preglednim obravnavanjem raznovrstnih nagibov pa je potrebno tudi za Predgrac

poudariti, da institucije medsebojne pomoči na porajajo in vzdržujejo pri življenju altruistični nagibi, ampak vsakdanja, večidel gospodarska potreba ljudi, katerih način življenja je vezan na opravljanje raznih kmetijskih del, ki je za njihovo pravočasno, pospešenejše in gospodarnejše dokončanje potrebno večje število ljudi, kot jih premore posamezno gospodinjstvo. Celo omenjeno pomoč "z dobre volje", ki jo je v letu raziskovanja desetina vaščanov izkazovala enemu gospodinjstvu, so sodelavci opredelili s povsem stvarnim nagibom: "Se čuti vsa vas dolžna, da mu pomaga, ker je vedno pri roki, pri govejih porodih."

Populacijski nagibi

V predvojnem obdobju, ko je bilo družinsko povprečje v Predgradu sedem članov in so zlasti večji kmetje lahko najemali ceneno delovno silo vaških osibenikov, je bil populacijski nagib za vzpostavljanje medsebojne pomoči manj pomemben. V zadnjih letih, ko je denarna pomoč vaščanov precejšnja, pa prav pomanjkanje ljudi, tako tudi delovne sile, neprestano sili vaščane k vzpostavljanju in s tem k ohranjanju medsebojne pomoči. Saj je nenehno pri roki pogojno zagotovilo, ko skuša kdo npr. najeti težaka: "Za denar ne grem, za težaka pa grem pomagat."

V Predgradu, kjer je bilo v drugi polovici 19. stoletja, z majhnimi nihanji v posameznih letih, okoli 500 prebivalcev,⁷ so jih našteali leta 1937 le še 361.⁸ Do Danes pa je število ljudi še občutneje padlo, saj jih naštejemo 1961.⁹ leta 269, 1971. leta 202¹⁰ in 1974 samo še 189.¹¹ V manj kot štirih desetletjih, če primerjamo podatek za leto 1937 in 1974, se je število vaščanov zmanjšalo za 172, v primerjavi s sredino 19. stoletja pa več kot za 300 ljudi!¹²

Število vaščanov se je že na prehodu v 20. stoletje občutno zmanjšalo z izseljevanjem v Ameriko, saj je v času pred prvo vojno zapustilo Predgrad okoli 100 ljudi. Pred drugo vojno in nekaj let po njej pa je enako število Predgrajcev odšlo v Nemčijo, Avstrijo, Avstralijo in tudi v Ameriko.¹³

Drugače kot v nekaterih drugih naseljih, v Predgradu skorajda ne ugotovimo pogostejših nekajletnih zdomarskih stresov. Ljudje se zaposlujejo in potem največkrat tudi odselijo v Kočevje, Črnomelj, Novo mesto in Ljubljano. Kot sem že navedla v drugi zvezi, pa prav ti bivši vaščani, zlasti če so še neporočeni, takorekoč žrtvujejo ves svoj prosti čas in letni oddih, da pomorejo osamelim in ostarelim staršem. Število za delo sposobnih ljudi v vasi se tako zlasti ob težjih delih poveča najmanj za 20.

⁷ Sestavljeno po podatkih matičnih knjig za drugo polovico 19. stoletja v župnijskem uradu v Starem trgu. — Orts Repertorium des Herzogthums Krain — Imenik krajev vojvodine Kranjske, Ljubljana 1874 in 1884.

⁸ Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937.

⁹ Krajevni leksikon Slovenije, II. knjiga, Ljubljana 1971.

¹⁰ Popis stanovništva i stanova 1971 godine, Beograd 1972.

¹¹ Po podatkih na Matičnem uradu v Predgradu.

¹² Tako je leta 1857 imel Predgrad razen gradu 106 hiš in 747 prebivalcev. Podatek povzet iz dela Krajevni leksikon, o.c.

¹³ Navedeni podatki temeljijo na ustnem izročilu domačinov, ker ustreznih podatkov v drugih virih nisem zasledila.

Starostna piramida pokaže kar najmanjše število mladih ljudi, saj ne preseže števila 21.¹⁴ Ostali vaščani, v starosti od 21 do 60 let (moških in žensk) pa se hočeš nočeš vsaj nekajkrat letno vključijo v odnose medsebojne pomoči. Pridružujejo se jim zlasti v zadnjih letih tudi starejši med 61 in 70 letom, ki so nepogrešljiva delovna sila, če so le še pri močeh. Zavoljo pomanjkljive družinske populacije aktivnih kmetov pa se na pogostne prošnje, "ajte nam pomagat", vključujejo v medsebojne odnose tudi tista gospodinjstva, ki bi lahko živela od pokojnine.

Manjšanje števila vaščanov je tudi v Predgradu utemeljeno z omejevanjem rojstev. Družine z večjim številom otrok (3 do 7) so danes v vasi že izjema. Še pred drugo vojno, zlasti pa ob koncu 19. stoletja, so dosegale predgrajske družine v povprečju po 7 otrok. In ker je število družinskih članov v povprečju zelo nizko (3), je medsebojna pomoč vsaj pri nekaterih opravilih, ki bi se sicer preveč zavlekla (spravljanje krme, kopanje vinograda) ali pa jih sploh ni mogoče opraviti (mlatev, speljevanje težjih bremen), nujna gospodarska potreba. Omenjeno trditev še najbolj zgovorno ilustrira ugotovitev vaščanov samih: "Ne bi mogli živeti, če si ne bi pomagali drug drugemu. Denarja imamo dovolj, delavcev nimamo."

V Predgradu je, končno, le nekaj gospodinjstev, ki imajo ob ustrezni mehanizaciji zadostno število lastne delovne sile. Kljub temu pa se po potrebi vključujejo v medsebojne odnose, saj je vsaj še nekaj opravil, ki jih prav tako ne morejo sami opraviti (mlatev) ali bi se preveč zavlekla (ličkanje).

Družabno zabavni nagib

Družabno zabavni nagib je imel v preteklosti, ko so si številnejše družine lahko same opravile vrsto kmečkih del, nedvomno precej večji pomen kot danes, ko se je zavoljo pomanjkanja mladine, ki je največkrat sodelovala na skupnih delih, skrčil samo na pogovarjanje sodelujočih. Kljub temu pa ljudje še vedno menijo: "Saj nas je že tako malo, zato je lepše, če delamo skupaj, hitreje mine. Tako ličkamo 5 voz koruze v en večer med pogovorom, sam človek pa bi jo ličkal tudi po mesec dni, pa še dolgočasno bi bilo." Podobno so za preteklost zatrjevali kosci, da je "kosa lažje šla", če so kosili skupaj.

V Predgradu je nekako do tridesetih let pomenila žetev stelje enega najbolj družabnih skupnih ženskih opravil, ko so že med žetvijo ženske pele, kričale in vriskale. Po večerji, ko so se jim pridružili tudi moški, pa je sledilo maškaranje, izvajanje raznih iger in nadvse priljubljeno "sponašanje" zlasti priseljenih vaščanov. Zabava s plesom, največkrat spremljana z orglicami, je trajala velikokrat do jutra.

Od drugih skupnih del so s plesom končavali tudi ličkanje koruze, zlasti kadar je pomagala mladina. Medtem ko so mladi plesali, so se starejši pogovarjali. Peli in plesali so tudi po mlatvi ajde.

Na skupna dela, kjer so se vmes lahko pogovarjali, niso vabili jezičnih, opravljenih žensk, ker niso želeli, da bi drugi dan vsa vas vedela, o čem so se pogovarjali, saj so lepo po vrsti obrali vso vas, zlasti mlade ljudi. Največkrat pa so se takšne ženske same povabile.

¹⁴ Izdelana na osnovi podatkov Matičnega urada, Predgrad.



Pomoč vaščanov "z dobre volje"

Težja dela, ki niso dopuščala vmesnega petja, so pospremili s petjem na začetku, med počivanjem in ob koncu. Tako so ženske, ki so trudapolno prenašale seno s strmih košenic, zapele na "počivalnikih", to so bila stalna mesta na poti s planine v vas, kjer so se malo odpočile.

Kulinarični nagib

V Predgradu kulinarični nagib na splošno pri vzpostavljanju medsebojne pomoči dandanes nima večjega pomena. Podobno kot v preteklosti tudi danes domači po opravljenem delu sodelavce pogostijo. Zlasti za zadnja leta pa zatrjujejo gospodinjke, da "so zdaj bolj izbirčni, moraš paziti, kaj jim boš dal na mizo." V zvezi s prehrano sodelujočih na splošno zatrjujejo: "Četudi bi delavcem slabo postregli, bi drugič vseeno prišli pomagat, jih k temu sili pomanjkanje delovne sile, delo morajo opraviti eni kot drugi, pa če je hrana dobra ali ne."

Še v tridesetih letih pa so osibeniki velikokrat tudi sami od sebe prihajali na skupna dela zato, da so se vsaj po končanem delu najedli, in ker so večkrat pripekljali s seboj še otroke, so se nahranili tudi ti.

Pogostitve so tudi danes po opravljenem delu, največkrat zvečer, ko je "povečera, povečerjak" in postrežejo suho meso, salamo, ponekod tudi sir in prosto pito. Med ličkanjem koruze se krepčajo z moštom in žganjem.

Med vsemi sodelavci so bile najbolj pogoščene žanjice stelje. Likof je sledil tudi po žetvi pšenice. Za mlatev pa so pri gospodinjstvih, ki so bila v sorodstvu, še med

vojnama zaklali ovco, enkrat pri eni, drugo leto pri drugi hiši. Dandanes, ko je med vsemi medsebojnimi deli še najbolj skupinsko opravilo mlatev žita, postrežejo pri tistih, ki imajo malo pšenice, le "dojižnek", gospodinjstva, ki mlatijo več pšenice, pa pripravijo obilnejšo večerjo ali kosilo, ko postrežejo kokošje in suho meso, potoico in pijačo.

Tehnika dela

Tudi v Poljansko dolino, kot drugam po Beli krajini, je mehanizacija kmetijstva prodirala počasi. Ob uporabi raznih strojev pa tudi še danes ostaja vrsta del, ki terjajo ročno delo. In ker bi se tako zastavljena opravila preveč zavlekla, si ljudje še vedno pomagajo drug drugemu pri že navedenih delih v vinogradu, na polju in nekaterih drugih opravilih.

Po drugi strani pa sta ročna (uvredena leta 1910) in električna mlatilnica sicer skrajšali mlatev žita, na drugi strani pa zaposlili precej več ljudi, saj se je povečalo število nekdanjih 4 mlatičev na 9 oz. 14. S tem pa se je potrojila tudi medsebojna pomoč vaščanov, saj navežejo medsebojne odnose ob mlatvi tudi tista gospodinjstva, ki sicer vsa dela opravijo sama.

Traktor, prvega so kupili 1972. leta, in tudi kosilnice so v zadnjih letih odpravile vrsto medsebojne pomoči, po drugi strani pa vsaj posamezna gospodinjstva opravijo s traktorji in kosilnicami določena dela za odsluževanje s težaki, saj si za sprejeto denarno plačilo ne bi mogla najeti delavcev. S tem pa se začenjajo vzpostavljati nove oblike medsebojne pomoči, ki bo v prihodnje, zavaljo pomanjkanja lastne delovne sile, vse pogostejša.

Tradicija in komformizem

Tradicija in komformizem botrujeta v zadnjih letih edinole pri vedno bolj zamirajočem običajskemu življenju naselja. Zlasti medvojna kolaboracionistična orientacija dela vaščanov z belogardisti — v vasi je bila močna belogardistična postojanka — je še nekaj let po vojni, predvsem v duhovnem, običajskem življenju hromila ljudi in prijateljske odnose med vaščani.

Kot zatrjujejo starejši, pa je tudi že prva svetovna vojna "jako pokvarila svet", nadalje so ameriški izseljenci, sezonski delavci in "hausirerji" pošiljali in prinašali domov denar. Številne družine so si tako opomogle in si v določenih letih, vsaj za nekatera dela, najemale delovno silo.

Pregovorov: "Če so včasih tako delali, zakaj ne bi še mi" in "Če vsi tako delajo, zakaj ne bi tudi mi", v Predgradu ne slišiš več. Vaščane sili k vzpostavljanju najrazličnejših medsebojnih odnosov predvsem le gospodarska nuja. Tradicionalna in konformistična miselnost jim je skorajda v celoti tuja. V primerjavi s pomočjo v predvojnem obdobju zatrjujejo povsem stvarno: "Včasih so si drug drugemu radi pomagali, danes pa si moramo pomagati."

Lastništvo proizvodjalnih sredstev in materialnih dobrin

Lastništvo proizvodjalnih sredstev in materialnih dobrin je imelo v preteklosti kot tudi še danes ustrezno in pomembno mesto pri vzpostavljanju in ohranjanju

medsebojne pomoči. Nekateri oblike sodelovanj so v primerjavi s predvojnimi obdobjem v zadnjih letih celo presegle nekdanjo vzajemnost. Tako se je, že v povojnih letih, ko se je začelo manjšati število vprežne živine, podvojilo in do danes pa vsaj podeseterilo pripriganje po ene živali za prevažanje težjih bremen. Ker bi bila reja dveh vprežnih živali negospodarna, predvsem predraga, je pametneje povprečno po desetkrat na leto poprositi vaščana za pomoč.

Mimo pripriganja živine je v navadi tudi odsluževanje živine ali voženj pri vseh tistih gospodinjstvih, ki so opustila rejo vprežne živine.

Pri tehniki dela smo navedli vključevanje strojev v medsebojno pomoč. Tudi v preteklosti so lastnikom plugov in drugih orodij predvsem mali kmetje prav tako odsluževali izposojena orodja z različnimi deli.

V veliko večji meri kot pred vojno opuščajo ostarela gospodinjstva njive in travnike ter jih oddajajo v odsluževanje delovno sposobnejšim gospodinjstvom, s tem pa nenehno vzpostavljajo odnose medsebojne pomoči.

Tako kot pred vojno je tudi danes v navadi izposojanje mleka, če je krava breja ali ni več dojna. Te vrste posojanje traja približno dva meseca, mleko pa povrnejo, ko je sosedova krava breja.

Dopolnjevanje življenjske ravni

V preteklosti je dopolnjevanje včasih minimalne življenjske ravni sililo revnejše vaščane, večinoma osibenike, da so v zameno za živila pomagali večjim kmetom. Dandanes opazujemo, da posamezni vaščani, ki sicer prejemajo bolj ali manj ustrezno pokojnino, pomagajo kmetom pri nekaterih lažjih delih in prav tako dobivajo plačilo v naturalijah.

Prav tako si tudi odseljeni člani družine, ki hodijo v prostem času pomagat domov, v precejšnji meri dopolnjujejo življenjske potrebe z različnimi živilci (prekajeno meso, jajce, smetana, krompir, sadje), ki jih dobivajo doma v zameno za pomoč pri delu.

Nagibi za spreminjanje in opuščanje medsebojne pomoči

Tako kot pri vzpostavljanju in ohranjanju medsebojne pomoči, sodeluje tudi pri spreminjanju in opuščanju različnih medsebojnih odnosov vrsta bolj ali manj poglobitnih nagibov, ki jih v nadaljnjem besedilu pregledno obravnavamo.

Mehanizacija kmetijstva in sodobnejši načini kmetovanja

Uvajanje sodobnejših kmetijskih orodij in strojev ter načinov kmetovanja je v vasi deloma že pred drugo, še bolj pa po drugi vojni pri številnih kmečkih delih nadomestilo medsebojno pomoč. Po drugi strani pa so se prav s stroji posamezne oblike medsebojne pomoči na podlagi vračanja spremenile v odsluževalske.

Vrsto spremenjenih odnosov pri mlatvi so povzročile, kot smo navedli že na drugem mestu, uvedba ročne, motorne in električne mlatilnice. Približno v istem

času, ko so začeli mlatiti žito z ročno mlatilnico, okrog 1910. leta, so začeli posamezniki kositi steljo s koso, s tem pa je odpadlo sodelovanje pri žetvi stelje.

Vse do leta 1920 je veljalo osipavanje in okopavanje krompirja za dolgotrajno medsebojno delo, ko sta ga spodrinila okopalnik in osipalnik. Približno do leta 1968 so si moški vračali košnjo. Od tedaj dalje so si vaščani kupili že 11 kosilnic, ki so pretrgale medsebojne odnose pri košnji. Šele pred dvema letoma so splošneje začeli kositi žito z motorko, dotlej pa so si ženske vračale žetev: 6 žensk je približno v šestih urah poželo enako količino žita kot motorna kosilnica v eni uri.

Traktor, v vasi sta zdaj dva, je odpravil med gospodinjstvi vrsto odnosov, ki so si jih izkazovali s pripreganjem živine in prevozi.

Opuščanje zemlje, zlasti travnikov, je že pred nekaj leti zavrlo številnejše odnose pri košnji in spravljanju sena. V zadnjih letih, ko je precej v navadi dajanje travnikov v najem za odsluževanje, pa je uvedlo spet nove oblike medsebojnega sodelovanja.

Končno je škropljenje žit približno pred desetletjem odpravilo pletev žita in korenja, kar je bilo do tedaj medsebojno žensko delo.

Zaposlovanje vaščanov

V Predgradu je od 189 prebivalcev danes zaposlenih 39 ljudi, ki se vsakodnevno vračajo domov iz Starega trga, Kočevja in Novega mesta. Zaposlovanje ljudi povzroča na eni strani pomanjkanje časa, saj morajo zaposleni, ko se vrnejo domov, pohiteti z domačim delom in se le poredkoma vključujejo v medsebojne odnose, po drugi strani pa višjo življenjsko raven, zagotovljena denarna sredstva; prenekateri zaposleni vaščani opuščajo zemljišče ali pa najamejo delovno silo, kolikor uslug niso "prisiljeni" odslužiti. Opuščanje zemlje velikokrat komentirajo z besedami: "Smo dali nã manj, saj ne rabimo več kot rabimo, se ne moreš raztrgati, če ni delavcev." Prav omenjena primera nazorno odslikuje značilno lastnost tistih predgrajskih vaščanov, ki jih vsaj do določene mere še ni zajela potrošniška mrzlica in se zadovoljijo z manjšimi dohodki.

Mimo tega je v zadnjih letih pri zaposlenih in ostarelih gospodinjstvih v navadi, da drva za kurjavo, ker ne utegnejo ali pa si jih ne zmorejo sami napraviti, raje kupijo, ker so mnenja, da je tako ceneje, kot če bi si jih napravljali z medsebojno pomočjo. Tako tudi v tem primeru pomore k opuščanju vzajemne pomoči na eni strani zaposlenost ljudi — in z njo povezano pomanjkanje časa — na drugi pa delovna nesposobnost osamelih in ostarelih gospodinjstev.

Rahljanje komunikativnih odnosov med ljudmi, pomanjkanje mladine, splošno pomanjkanje časa

Med poizvedovanjem o vzrokih ponehavanja medsebojne pomoči so ljudje večkrat zatrdili, da so se do zadnje, zlasti pa do prve vojne veliko bolj razumeli med seboj. Po prvi, še posebej po drugi vojni so se vaščani začeli vedno bolj odtujevati. Prijateljske stike so pri posameznih gospodinjstvih že pred vojno načeli večji razločki v denarnem imetju. Tako so številni, stalno ali sezonsko zaposleni delavci pošiljali domov denar. Tudi družine "hausirerjev" so imele višjo življenjsko raven. Po prvi in

posebej po drugi vojni so vdirla v vas nova spoznanja, ki so se odzrcalila v vseh oblikah življenja. Nedvomno pa je politična razcepljenost vaščanov med drugo vojno ne le načela, ampak marsikje pretrgala dobre odnose med ljudmi, kar je razvidno tudi v raznih oblikah medsebojne pomoči. Položaj se je popravil šele v zadnjih letih, ko so se vsaj nekatere družine spet zblížale tudi v duhovnem smislu ali prav na podlagi gospodarske nuje, ki jih je prisilila k medsebojni delovni pomoči.

Prav tako je po zadnji vojni zamrlo shajanje vaščanov, ki so se nekdanj zbirali ob nedeljah popoldne v velikem številu sredi vasi in se na škarpi pomenkovali o delu, vaškem življenju in novicah. Ob nedeljskih večerih pa so se sosednji gospodarji zbirali pred hišami in se prav tako pogovarjali.

Danes se le peščica vaških možakarjev od časa do časa zbere v Hacetovi gostilni, kjer pa se ne zadržujejo dolgo.

Nedvomno rahlja komunikativne stike med ljudmi v Predgradu očitno pomanjkanje časa tudi pri tistih vaščanih, ki niso zaposleni zunaj doma, saj morajo zavoljo majhnega števila delovne sile velikokrat poprijeti za delo tudi ob nedeljah, ko bi se še najbolj utegnili, tako kot včasih, pogovarjati. Utrujeni od celodnevni naporov se končno ob peščici prostega časa raje usedejo ali malo počijejo, preberejo časnike, poslušajo radio ali gledajo televizijo.

Končno nam starostna piramida naselja pokaže, da v vasi skorajda ni mladih ljudi od 11 do 20 leta, saj znaša skupno število le 21. In še ta del mladine prebije v zadnjih letih večino svojega časa vse pogosteje v šolah ali pa se po končani osemletki ali strokovnem šolanju zaposli.

Nedvomno pa je imela v preteklosti, vsaj pri nekaterih skupnih kmečkih delih, zlasti pa pri običajskem življenju naselja, vaška mladina pomembno vlogo. Tudi v času raziskovanja, ko je bila šolska mladina doma, nismo opazili tiste medsebojne povezanosti, ki jo za leta pred vojno vaščani pogosto omenjajo. Le nekajkrat se je po 5 do 6 mladih deklet in fantov zbralo na hloidi na spodnjem koncu vasi, kjer so približno do 11. ure zvečer v pogovoru, brez petja, preživeli večer. Petje vaških fantov in deklet je še pred drugo vojno, zlasti v poletnih večerih, odmevalo po vasi. Mlajši, prav tako kot starejši, ob prostih večerih raje posedajo pred televizorjem, poslušajo radijske oddaje in berejo knjige, kot da bi hodili na pogovor k sosedom.

Sodelovalni okviri in skupnosti

Gospodinjstva, ki so po svojem gospodarskem obratovanju še pretežno agrarna in polagrarna, so tudi v Predgradu tiste enote, v okviru katerih se vzpostavljajo najrazličnejši odnosi medsebojne pomoči. Prav tako si zadnja leta Predgrajci na splošno pomagajo le v mejah lastnega naselja, še pred vojno pa so bili sodelovalni stiki z bližnjo Pako in Jelenjo vasjo ter z vasmí, ležečimi ob Kolpi, precej pogostni.

V Predgradu razločujejo v zadnjih letih še štiri ožje opredelitve naselja (pred vojno jih je bilo šest) in sicer Gorenjsko, Malo in Dolenjsko vas ter Sredino. Omenjeni deli vasi, ki sicer ne omejujejo povsem strogo medsebojnih odnosov med pripadajočimi gospodinjstvi, pa so vendarle do neke mere ožja območja, v okviru katerih se vzdržujejo odnosi medsebojne pomoči. Saj si tudi danes, če je le mogoče, naj-

prej pridobijo sodelavca iz svojega dela vasi. Po drugi strani pa je tesnejše sodelovalne stike v navedenih delih tudi v preteklosti narekovala razvrstitev domov, ki je zlasti na Sredini, pa tudi v ostalih delih vasi bolj ali manj gručasta. Tako posamezna gospodinjstva v ustreznih delih vasi bolj ali manj stalno sodelujejo med seboj in si največkrat le ob večjih delih, ki terjajo več ljudi (npr. ob mlatvi), pomagajo še z drugimi vaščani iz drugih delov vasi.

Medsebojna pomoč običajnega značaja, nadalje pomoč ob nepričakovanih nesrečah pa zajema vso vas, če je potreba.

Poglavitne skupnosti, v okviru katerih se odvija v Predgradu raznovrstna medsebojna pomoč, so skupnost sosedov in sorodnikov ter občasnejša vaška skupnost in skupnost povabljenih.

Skupnost sosedov

Skupnost sosedov, ki se tudi v Predgradu "drži hiše", je tudi še danes najpogostejša sodelovalna enota, ki združuje posamezna gospodinjstva v medsebojnih odnosih. Kolikor je sosed sorodnik, velja prav tako kot sosed. Sosed je v Predgradu tisti, ki je v bližini, ki "se vidi". Takšnih sosedov se v gručasti razporeditvi nabere povprečno šest. Praviloma pa jih je pri večjem številu sosedov v tesnejši gospodarski in duhovni povezavi le po dvoje.

Velik pomen, ki ga pripisujejo sosedu, najbolj zgovorno odslikujejo naslednji, pogostokrat izrečeni pregovori: "Dober sosed je boljši kot sorodniki; Ta bližnji sosed je boljši kot vsa žlahta; Dober sosed je več vreden kot oče in mati; Dober sosed je več vreden kot tri žlahte." To vaščani utemeljujejo z naslednjimi odnosi medsebojne pomoči: "K sosedu se najprej zatečeš, če zbolí otrok, če je nesreča pri živini, če je krava na porodu, če je treba na hitro kaj privzdigniti ali poriniti, če zmanjka kisa, olja, itn." Končno pa tudi danes sosedje sodelujejo pri večini kmečkih opravil, ki smo jih nadrobneje navedli na začetku, če jih še opravljajo skupno.

Velikega pomena je bila pred drugo vojno pomoč sosedov predvsem ob rojstvih in je še vedno ob smrti. Do uradno nastavljene babice Mete Štaudoharjeve 1939. leta so si ženske v vasi druga drugi pomagale pri porodih. Mimo vaščanke, ki se je nekaj bolj spoznala na porode, so dve do tri sosede še nekaj dni po porodu prinašale vodo, prale, čistile in krmile prašiče. Danes pa tudi Predgrajke rodijo v porodnišnici.

Ob smrti sosedje, če je moški, moški, če je ženska, pa ženske, mrliča umijejo in preoblečejo. Kolikor niso že prej prihiteli k umirajočemu, opravijo navedena dela sami od sebe, ne da bi jih sosedje prišli prosit. Prav tako sosedje običajno obvestijo o smrti matičarko, grobarja in župnika, pospravijo po hiši in pripravijo pare. Pred drugo vojno, ko še niso imeli grobarja, so sosedje izkopali tudi jamo.

Približno do 1960. leta so prvi sosedje umrlega tudi nosili. Danes ga peljejo z vozom na prošnjo domačih tisti, ki imajo konje. Prevozniki denarja ne jemljejo za plačilo, tudi če jim ga domači ponujajo. Prav tako še zdaj soseda bodisi doma ali pa pri drugi sosedu, če nima ustreznega prostora, skuha obed za "karmino", pogrebščino, ki je takoj po pogrebu na domu umrlega, kamor so povabljeni pogrebci. V zadnjem času pa jih pogosteje povabijo v gostilno v Starem trgu, prav tako takoj po pogrebu.



Pomoč odseljene hčerke staršem

Še vedno pa je pomembna posvetovalna vloga sosedov, ko se priložnostno čez teden ali pa ob nedeljah pogovorijo o bodočem delu. Zlasti v jesenskem in zimskem času, ko je več časa za kuhanje, se sosede mimogrede pomenijo, kaj bodo skuhale. Tako moški kot ženske pa se s sosedi, s katerimi so v tesnejših stikih, posvetujejo o nakupu raznih strojev za kmetijstvo in gospodinjstvo, zlasti če sosed že ima enak stroj.

Skupnost sorodnikov in botrov

Sorodniška mreža, če upoštevamo starše, brate, sestre, strice, tete, bratrance, sestrične ter nečake in nečakinje, je v Predgradu razmeroma gosta, saj je v navedenih sorodniških odnosih kar 47 družin. In kot nam pokaže anketa, si 26 gospodinjstev, ki so v vasi v sorodu, tudi medsebojno pomaga. Večji del sorodnikov je istočasno vključenih v sodelovalno enoto sosedov, manjši del pa prebiva v drugih delih vasi.

Na splošno sodelujejo sorodniki, kolikor so hkrati tudi sosedje, pri istih delih kot sosedje. Bolj oddaljeni sorodniki pridejo pomagat k težjim delom, kot je kopanje v vinogradu ali mlatev, velikokrat pa z njimi sploh ne sodelujejo pri delu, ampak le ob običajskih priložnostih.

Tako so imeli v preteklosti (deloma jo imajo tudi še danes) pomembno vlogo krstni in birmanski botri, ki so bili največkrat bližnji sorodniki. Predvsem krstne botre so včasih zelo spoštovali in če so bili s kom v botrinji, je to pomenilo, kot da so v bližnjem sorodstvu. Približno do druge svetovne vojne so obhajale botre in sorodnice skupaj s porodnico slovesno "kühlenje". Ker so se pojedine, ki je bila na porodničinem domu približno 14 dni po porodu, udeleževale same ženske, so slovesnost, kjer se je veliko pilo in pelo, imenovali tudi "babja ohcet". Kihljenje so prirejali po pet do šest nedelj, da so se zvrstili botri in sorodniki, ki so prinašali vsakič po hlebec belega kruha, liter masti, 20 jajc in štručko — "pletenko" za vsakega otroka pri hiši. Vsaj premožnejše botre pa so še pred vojno prinesle že nekaj dni po porodu po eno kokoš, jajca, maslo in mast.

Do zadnje vojne so sorodnike vabili na koline, v navadi je bilo tudi nošenje kolin sorodnikom. Sorodniki iz sosednjih vasi pa so na vabilo domačih, prav tako do druge vojne, hodili na gostije, med katerimi je bila najpomembnejša na Anževo (27. decembra), ko je vaško žegnanje. Skupaj z drugimi povabljenimi sorodniki tudi še danes prisostvujejo svatbam, posebej če so v domači vasi.

Vaška skupnost

Za razliko od skupnosti sosedov in sorodnikov, ki vključuje po dvojce ali nekaj več gospodinjstev, so v vaško skupnost vključeni lahko tudi vsi vaščani.

Pomoč vaške skupnosti se pokaže ob nepričakovanih nesrečah, predvsem pogorelcem, ter med letom v zvezi z nekaterimi letnimi in življenjskimi šegami.

Tako tudi še danes vsa vas obdaruje v maškare oblečene šolske otroke, ki hodijo po hišah na pustni torek, medtem ko je tepeškanje v zadnjih letih že skorajda izumrlo. Srenja je obdarovala nadalje tudi "mladence", ki so hodili pred drugo vojno v ženitovanjskem sprevodu po hišah na Gregorjevo (12. marca), in "polaznike", ki so lazili okrog dan pred božičem (24. decembra). Nabrano (jajca, potico, jabolka) so si razdelili in potem pojedli. Jajca so včasih tudi prodali.

Še pred prvo svetovno vojno so hodili predgrajski fantje voščiti gospodarjem "imendan". Ko so pred hišo zapeli in na tamburice zaigrali nekaj pesmi, jih je gospodar povabil v hišo in pogostil.

Kot po drugih vaseh pa tudi v Predgradu hodijo vaščani varovat umrlega.

Do zadnje vojne so morala vsa gospodinjstva, po odredbi občine, skrbeti za vaške siromake tako, da so jih po hišah prenočevali in prehranjevali, kadar so pač prišli na vrsto.

Povabljeni

V primerjavi z že obravnavanimi sodelovalnimi skupnostmi so povabljeni nedvomno manj pomembna, predvsem pa kratkotrajnejša zveza ljudi, ki se oblikuje ob posebnih življenjskih priložnostih, kot so svatba, srebrna in zlata poroka, nova maša in tudi že omenjeno vaško žegnanje.

Tako povabijo domači tudi še danes na svatbo, ki jo obhajajo doma v večjem obsegu, mimo sorodnikov, botrov tudi prijatelje in znance, včasih so to dobri sosede, vaščani ali vabljeni iz drugih krajev. Povabijo, kot pravijo, "veliko žlahto in veliko prijateljstvo". Dandanes prinašajo povabljeni v dar na dan poroke servise, pribor, posteljno opremo. Pred drugo vojno pa so največkrat le pajdaši in pajdašice prinesli mladoporočencema v dar povsma prediva, platno, rjuhe in brisače. V istem času je bilo tudi še v navadi obredno darovanje mladoporočencev, ki so ga naznanili štirje svatje, ko so "k darom zvali" s pesmijo: "Oče, mati pristopljajte, svojo hčerko darovajte ..." Svatje so denar metali v lesen krožnik, ki je stal pred ženinom in nevesto. Darovanje so opravili na nevestinem domu takoj po polnoči.

Z bogato pojedino je združeno tudi obhajanje nove maše, kamor povabijo sorodnike, sosede in prijatelje. V navadi je še danes, da prinašajo vaščani v času pripravljanja jedi za svatbo jajca, kure, šunke, sladkor itd.

Zaključek

Medsebojna pomoč, ki v Predgradu kaže tako v preteklosti kot tudi še danes najrazličnejše oblike delovnih in raznih drugih medsebojnih sodelovanj, je še posebej v zadnjih letih postala ena izmed pglavitnih institucij, ki vzdržuje največkrat že populacijsko oslabiljena in ostarela kmečka gospodinjstva pri vsaj za silo rentabilnem gospodarskem obratovanu.

Tudi za Predgrad smo ugotovili, da so najrazličnejši odnosi zlasti delovne pomoči, pa naj temeljijo na vračanju ali odsluževanju, povsem racionalni, stvarni in recipročni. Medsebojne pomoči zatorej ne utemeljujejo kakšni altruistični nagibi,¹⁵ ampak čisto določeni, največkrat gospodarski. Ljudje si nenehno pomagajo po načelu: "Ti meni, jaz tebi. Če ne boš ti meni, tudi jaz ne bom tebi." Tudi v primeru takimoenovane usmiljene pomoči, ki je v Predgradu še dandanes v navadi, lahko trdimo, da vaščani vsaj po večini pomagajo zavoljo tega, ker se še vedno čutijo dolžni za usluge, ki so jih takšna gospodinjstva izkazovala v preteklosti. Na splošno si vaščani tudi v ustreznem moralnem smislu pomagajo med seboj toliko časa, dokler sodelavca lahko vlagata, dajeta enako pomoč. Če katero izmed gospodinjstev te pomoči ne more več vračati ali odsluževati na ustreznih ravni, ga srenja nedvomno prav sebično izloči iz odnosov medsebojne pomoči.

Predgrajski vaščani nedvomno tudi še dandanes vzpostavljajo najrazličnejše odnose medsebojne pomoči predvsem zavoljo tega, da bi zadovoljili lastne potrebe po pridobivanju materialnih dobrin. Veliko bolj kot v preteklosti, ko je bila vaška in z njo povezana družinska populacija v Predgradu po posameznih gospodinjstvih dokaj številnejša, sili danes predgrajske vaščane k nenehnemu vzpostavljanju

¹⁵ Primerjaj ugotovitev dr. Matije Goloba, n. d. I, str. 5.

medsebojnih odnosov in k iskanju novih oblik medsebojnega sodelovanja čista gospodarska nuja. Posebej velja to za majhna nemehanizirana gospodinjstva. Pa tudi družine z zadostnim številom za delo sposobnih članov in ustrezno mehanizacijo so prisiljene, vsaj pri tistih delih, ki terjajo večje število delavcev, kot jih premore gospodinjstvo, vzpostaviti odnose medsebojne pomoči.

Mehanizacija kmetijstva in sodobnejši načini kmetovanja predvsem v zadnjih letih vedno bolj prodirajo tudi v Predgrad. Kljub temu pa tudi še danes ostaja vrsta najrazličnejših, z načinom življenja agrarnih in polagrarnih gospodinjstev povezanih del, ki terjajo ročno delo. In ker bi se taka dela preveč zavlekla, se zatekajo ljudje za njihovo pravočasnejše, predvsem pa gospodarnejše dokončanje k različnim odnosom medsebojne pomoči. Po drugi strani pa prav nekateri stroji, ki terjajo večje število delavcev (mlatilnica) ali pa razni drugi poljedelski stroji (traktor, kosilnica, žetvena naprava), porajajo v Predgradu nove oblike sodelovanja, bodisi na podlagi odvrčanja ali odsluževanja.

V naselju z vedno bolj razrahljanimi tradicionalnimi vezmi pa, končno, medsebojna delovna pomoč in predvsem pomoč, ki si jo izkazujejo vaščani v zvezi z običajskim življenjem naselja, ne pomeni samo izraza materialne pomoči, marveč tudi izrazi-tejšo družbeno in družabno povezanost ljudi, ki živijo v agrarnem okolju in jih način življenja še vedno sili k raznovrstnim medsebojnim odnosom. Medsebojna pomoč, ki jo porajajo isti delovni interesi, in prostorska omejenost ljudi — naj se odvija v okviru sosedstva, sorodstva ali vaščanstva — pa še naprej vzdržuje tesnejše komunikativne stike med vaščani.

Zusammenfassung

Gegenseitige Hilfe im Dorf in Slowenien

(Am Beispiel von Predgrad an der Kolpa im Poljanetal)

Mit einer 1974 durchgeführten Untersuchung über gegenseitige Hilfe in Predgrad, wollte die Autorin die sich verändernden Formen und die Bedeutung der betreffenden Institution von Ende des 19. Jahrhunderts bis heute und die Umstände, die in dem erfassten Zeitabschnitt die gegenseitige Hilfe im Dorf begünstigten erforschen.

Nach einer genaueren Definition und einer aufzählung der mannigfaltigen Formen der Hilfe bei verschiedenen Bauernarbeiten (z.B. beim Dreschen, Malsschälen, usw.) sowie bei einigen anderen Gelegenheiten (bei Feuer, Tod, in verschiedenen Unglücksfällen, usw.) folgen die Ergebnisse der Enquete und die Schlussfolgerungen der Autorin bezüglich der vielfältigen Arten gegenseitiger Hilfe zwischen allen Haushalten des Dorfes.

Ferner ist die Regelung und Bewertung der gegenseitigen Beziehungen mit der Evidenz gegenseitiger Beziehungen übersichtlich beschrieben und die Zahl der Menschen, die bei den verschiedenen Arbeiten helfen und die Dauer der Arbeiten angeführt.

In dem Kapitel über die Gründe für Entstehen und Erhaltung, Auflassung und Veränderung der verschiedensten Formen gegenseitiger Hilfe untersucht die Autorin die verschiedensten Beweggründe, unter ihnen demographische Faktoren, Geselligkeitsformen, die Beschäftigung der Dorfbewohner, die Mechanisierung der Landwirtschaft und modernere Methoden der Landwirtschaft, Tradition, Konformismus, usw.

Nach einer Übersicht der Hauptgruppen der Zusammenarbeit, in deren Rahmen sich die verschiedensten Formen gegenseitiger Hilfe zwischen den einzelnen Haushalten entwickeln, schliesst die Autorin ihre Ausführungen wie folgt:

Gegenseitige Hilfe, die in Predgrad in der Vergangenheit sowie auch heute die verschie-

densten Vorzüge der Zusammenarbeit bei der Arbeit und bei verschiedenen anderen Gelegenheiten zeigt, hat sich besonders in den letzten Jahren zu einen der wesentlichsten Faktoren entwickelt, die es den grossteils schon unterbevölkerten und veralteten Bauernhaushalten ermöglichen gerade noch rentabel zu wirtschaften.

Auch für Predgrad gilt, dass die verschiedensten Beziehungen, besonders der Arbeitshilfe, ob auf Erwerdungs- oder Abarbeitungsbasis, vollkommen rationell, sachlich und wechselseitig sind. Gegenseitige Hilfe wird also nicht aus irgendwelchen altruistischen Motiven heraus geleistet, sondern aus ganz bestimmten, meist wirtschaftlichen Erwägungen heraus. Die Menschen helfen einander laufend nach der Devise "Du mir und ich dir. Wenn du mir nicht hilfst, dann helfe ich dir auch nicht." Auch in Fällen sogenannter barmherziger Hilfe, die in Predgrad zum Beispiel bei plötzlichen Todesfällen noch heute üblich ist (freilich nur wenn Not im Haushalt herrscht) stellt die Autorin fest, dass die Dorfbewohner, wenigstens der grossteil von ihnen, helfen, weil sie das Gefühl haben, dass sie diesen Haushalten noch immer etwas schulden für Hilfe, die sie in der Vergangenheit erhalten hatten. Im allgemeinen helfen die Dorfbewohner einander, auch moralisch, nur solange beide Seiten gleiche Hilfe einsetzen können. Wenn einer der Haushalte nicht mehr in der Lage ist, diese Hilfe auf entsprechendem Niveau zu erwidern oder abzuarbeiten, schliesst sie die Gemeinde, zweifellos egoistischerweise, von den Erträgen der gegenseitigen Hilfe aus. Dies ist heute besonders bei veralteten und vereinsamten Haushalten zu beobachten, und meistens auch bei Haushalten, wo es nur Frauen gibt.

Die verschiedensten Beziehungen der gegenseitigen Hilfe halten die Dorfbewohner von Predgrad zweifellos auch heute noch aufrecht, um ihre eigenen Bedürfnisse nach materiellen Gütern zu befriedigen. Viel mehr als in der Vergangenheit, als die Dorfpopulation in Predgrad und damit auch die Familienpopulation in den einzelnen Haushalten viel zahlreicher war, werden die Dorfbewohner von Predgrad heute zur Einführung immer neuer Beziehungen und Formen gegenseitiger Zusammenarbeit aus reiner wirtschaftlicher Not gezwungen. Dies gilt besonders für kleine, nicht mechanisierte Haushalte. Aber auch Familien mit einer genügenden Zahl arbeitsfähiger Mitglieder und entsprechender Mechanisation sind gezwungen, zumindest bei jenen Arbeiten, bei denen eine grössere Anzahl von Arbeitern benötigt wird als der einzelne Haushalt aufbringen kann (z.B. beim Dreschen), Beziehungen gegenseitiger Hilfe aufzustellen.

Die Mechanisierung der Landwirtschaft und moderne Methoden dringen, besonders in den letzten Jahren, auch in Predgrad vor. Trotzdem gibt es aber auch noch heute eine Reihe verschiedenster, mit der Lebensform der agrarischen und halbagrarischen Haushalte verbundene Arbeiten, die manuell gemacht werden müssen. Und weil diese Arbeiten sich zu lange ziehen würden, bedienen sich die Dörfler verschiedener Arten gegenseitiger Hilfe, um die Arbeit rechtzeitig und damit wirtschaftlicher vollenden zu können. Andererseits sind es aber gerade einige Maschinen, die eine grössere Zahl von Arbeitern benötigen (Dreschmaschine) oder verschiedene andere landwirtschaftliche Maschinen (Traktor, Mähmaschine), die neue Formen der Zusammenarbeit notwendig machen, entweder auf erwerdungs- oder Abarbeitungsbasis.

In einer Siedlung mit immer schwächer werdenden traditionellen Bindungen stellt schliesslich gegenseitige Hilfe, und besonders Hilfe, die die Dorfbewohner in Zusammenhang mit den Bräuchen der Siedlung leisten, nicht nur einen Ausdruck materieller Hilfe dar, sondern bedeutet auch eine ausgeprägtere gesellschaftliche und gesellige Zusammengehörigkeit der Menschen, die im agrarischen Raum leben und die die Lebens- und Beschäftigungsart noch immer zu verschiedenartigen zwischenmenschlichen Beziehungen zwingt. Gegenseitige Hilfe, die von gleichen Arbeitsinteressen und der räumlicher Begrenztheit der Menschen geprägt ist, ob sie sich nun im Rahmen der Nachbarschaft, der Verwandtschaft oder der Dorfgemeinschaft abwickelt, erhält aber weiterhin engere kommunikative Kontakte zwischen den Dorfbewohnern.